

mgr Jowita Kosiba

Streszczenie rozprawy doktorskiej pt.

Motyw wampira w literaturze polskiej

Rozprawa poświęcona jest figurze wampira w literaturze polskiej od czasów oświecenia do dwudziestego pierwszego wieku. Stanowi ona próbę przekrojowego ukazania sposobów funkcjonowania krwiopijcy w prozie i poezji oraz zmian jego wizerunku na przestrzeni epok. Poruszane tematy podejmują kwestię zbieżności poszczególnych postaci literackich z ludowym pierwowzorem, a także stereotypowym, utrwalonym w kulturze popularnej obrazem. Omawiane utwory odwołują się do niego wprost lub robią to pośrednio, poprzez nadanie bohaterom cech wampirycznych, takich jak picie krwi czy liminalna egzystencja. Motyw wampira jest jednym z najbardziej żywotnych w literaturze i kulturze masowej. Przywołujący rozliczne konotacje, stanowi nośną metaforę i jest chętnie wykorzystywany przez pisarzy, poetów, malarzy i filmowców. Zachodzące w wizerunku zmiany niczym soczewka skupiają w sobie nastroje i postulaty danej epoki, a ciągle reinterpretacje motywu pozwalają mu zachować żywotność.

Część wprowadzająca podzielona została na dwa rozdziały. W pierwszym z nich (*Historyczna geneza postaci wampira*) dokonano próby umiejscowienia figury wampira w kontekście historycznym i kulturowym, od starożytności, poprzez wierzenia ludów z różnych rejonów świata, po czasy współczesne. Szczególny nacisk położono na mitologię słowiańską, organicznie powiązaną z postacią upiora oraz na etymologię wyrazu „wampir”. Przedstawione zostały szczegółowe wierzenia dotyczące wampiryzmu, takie jak sposoby przemiany i środki zaradcze, a także różnice pomiędzy różnymi jego wariantami. Zaprezentowano także występowanie wampiryzmu z perspektywy naukowej, traktowano jako jednostki chorobowe lub patologiczne.

Rozdział drugi, zatytułowany *Od grozy po fascynację i parodię. Wizerunek wampira w kulturze*, w zwięzły sposób ukazuje „karierę” wampira w szeroko pojętej sztuce. Dokonano w nim prezentacji najważniejszych utworów podejmujących tematykę wampiryczną, zarówno literackich, jak i filmowych, wśród których miejsce szczególne zajmuje *Dracula* Brama Stockera – powieść do dziś wywierająca przemożny wpływ na powszechne wyobrażenie

krwiopijcy. Przedstawione zostały także uniwersum gier komputerowych oraz współczesne odmiany wampiryzmu.

Część główna pracy podzielona została na pięć rozdziałów. W pierwszym z nich (*Oświeceniowe paradoksy, czyli głosy za i przeciw upiorom*) pod lupę wzięto osiemnastowieczne utwory, wykorzystujące motyw upiora. Omówiono stosunek pisarzy i myślicieli doby klasycyzmu do zjawiska „upioromanii”, ukazując różne stanowiska w kwestii wiary w istnienie powracających zza grobu zmarłych. Skrajne poglądy na temat występowania upiorów reprezentowali m.in. Benedykt Chmielowski i Jan Bohomolec - stanowią one odbicie podejścia do wiary i zabobonu w oświeceniu. Wśród omawianych utworów najwięcej miejsca poświęcono *Wieczorom badeńskim* Józefa Maksymiliana Ossolińskiego, którego strategią literackiego „rozprawiania się” z upiorami było budowanie napięcia, by na koniec ukazać racjonalne wyjaśnienie na pozór paranormalnych zjawisk.

Rozdział IV (*Wampir jako metafora, czyli romantyczna wizja świata*) stanowi analizę dziewiętnastowiecznych utworów podejmujących, nie zawsze wprost, tematykę wampiryczną. Zwrot ku ludowości i odrzucenie oświeceniowego przekonania o możliwości całkowitego poznania za pomocą metod naukowych zmieniły podejście do upiora/wampira, czyniąc go nie tylko pełnoprawnym bohaterem, jak również metaforą zjawisk ważnych i często poruszanych: szaleństwa, samotności, miłości i wyobcowania, jak również, na gruncie polskim, patriotyzmu. Wampiryzm stał się dla romantyków sposobem wyrażania stanów emocjonalnych i, dzięki zdolności transgresji, poznania nieograniczonego fizykalnymi zaporami. W przypadku polskiego romantyzmu istotna staje się kategoria walki narodowowyzwoleńczej, łącząca się z motywem miłości silniejszej niż śmierć i poświęcenia, widoczna w *Dziadach* Adama Mickiewicza i *Kordianie* Juliusza Słowackiego. Z upiorem łączy się pojęcie „dwojedusznika”, w kontekście którego przeanalizowane zostaje zjawisko sobowtórstwa, na przykładach m.in. *Poganki* Narcyzy Żmichowskiej i opowiadań Stefana Grabowskiego.

Dalszą część pracy poświęcono pierwiastkowi feminalnemu wampirycznego fantazmatu. Prześlędzono losy „demonicznych” postaci kobiecych w kulturze, poczynając od Lilith i jej podobnych istot występujących w mitologiach różnych rejonów świata. Za punkt wyjścia uczyniono matriarchat i kult bogini – matki, a także przemiany roli kobiecej w perspektywie społecznej. Ambiwalencję w postrzeganiu kobiet uwypuklił modernizm i to utwory z początku dwudziestego wieku (*Wampir* Władysława Stanisława Reymonta i nowele Stefana Grabińskiego) stały się przedmiotem rozważań rozdziału V (*Kobieta demon. Wampiryczne femme fatale*). Wyjątkiem jest *Poganka* Narcyzy Żmichowskiej, która wpisuje

się w tematykę wysysających życiową energię mężczyzn upiornych femme fatale. Jako dopełnienie zaprezentowano męskiego przedstawiciela mentalnego wampiryzmu – Rajmunda, bohatera powieści Włodzimierza Bełcikowskiego *Tajemnica wiecznego życia*.

Tematem rozdziału VI (*Literackie strzygi. Między folklorem, fantasy i grozą*) są literackie portrety strzyg, stanowiących jeden z wariantów figury wampira, szczególnie często występujący w fantasy i powieściach grozy. Analizę tekstów poprzedza zwięzłe omówienie obu gatunków, a także charakterystyka strzygi oraz ukazanie powiązań rodzimych wierzeń z tymi wywodzącymi się z antycznej Grecji. Funkcjonowanie tej pokrewnej upiorniowi istoty na kartach literatury zaprezentowano na przykładzie m.in. *Domu na Wyrębach* Stefana Dardy i cyklu *Zapomniana księga* Paulny Hendel.

Ostatni, VII rozdział dysertacji, zatytułowany *Wampir ponowoczesny. Nowe kierunki w rozwoju figury krwiopijcy*, omawia zmiany zachodzące w obrębie motywu na przestrzeni ostatnich pięćdziesięciu lat. Postmodernistyczna perspektywa, sankcjonująca odmiennność i różnorodność, umożliwiła odświeżenie fantazmatu i nadanie mu nowych, często nieoczywistych i zaskakujących cech, nawet tych uznawane za immanentne, jak egzystencja dzienna czy przezwyciężenie konieczności picia krwi. Reprezentantami nowych tendencji na gruncie literatury polskiej są m.in. Regis z sagi o wiedźminie Geralcie Andrzeja Sapkowskiego i bohaterowie cyklu *Wampir z...* Andrzeja Pilipiuka. Rezultatem transformacji figury krwiopijcy jest jego humanizacja – istota pierwotnie zagrażająca człowiekowi, obca i związana ze sferą mroku, nabrała ludzkich cech, problemów i dylematów.

W zakończeniu dysertacji ujęto i podsumowano najistotniejsze poruszone w niej kwestie. Przedstawiona analiza nie wyczerpuje tematu, stanowi raczej zarys problematyki, skupiając się na najpopularniejszych, a zarazem najbardziej reprezentatywnych tekstach podejmujących tematykę wampiryczną na gruncie polskim.

Całość pracy doktorskiej dopełnia bibliografia z podziałem na podmiotową, przedmiotową oraz adresy stron internetowych.

3 VI 2022 r. Jowita Kosińska

data, podpis